

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Armoede in de Sahel: de culturele dimensie

Bruijn, M.E. de

Citation

Bruijn, M. E. de. (1998). Armoede in de Sahel: de culturele dimensie. In *Armoede de baas in de polder en in Afrika* (pp. 29-31). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/9717>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/9717>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ARMOEDE IN DE SAHEL: DE CULTURELE DIMENSIE

Arm zijn in Sub-Sahara Afrika is geen nieuw fenomeen. Integendeel, armen waren en zijn een structureel onderdeel van de samenleving. Omgaan met armoede, het arm zijn beleven is dus iets wat al heel lang wordt ervaren. Dit is te herkennen in de wijze waarop arme mensen (geen) deel zijn van de samenleving en (niet) geaccepteerd worden door anderen en ook in de strategieën die de armen hebben ontwikkeld om met die armoede om te gaan. Hierover filosoferend rijst de vraag wat armoede eigenlijk precies is. Een belangrijk issue is of armoede zoals de mensen die al lang kennen bestreden kan worden/op te heffen is, en of dat überhaupt wel noodzakelijk is.

Wie zijn arm?

Wie zijn arm in een samenleving, welke criteria heeft men daarvoor?

Vaak hangt dit niet alleen samen met materiële armoede, zoals wij snel geneigd zijn te veronderstellen. Het voorbeeld van veehouders in de Sahel van Mali, de Fulbe, verduidelijkt dit punt.

Zij zijn de laatste decennia veel vee kwijt geraakt met name ten gevolge van de bekende Sahel-droogtes. Vee is hun rijkdom en ook een belangrijk aspect van hun bestaan. De meeste veehouders zijn gedwongen enige akkerbouw te bedrijven, maar meestal doen zij dit niet van harte. Dit hangt samen met het feit dat in de regio waarin zij leven die akkerbouw maar weinig oplevert, maar ook met een idee over arbeid¹gerelateerd aan status. Vee houden heeft maatschappelijk aanzien. Het bedrijven van akkerbouw behoort in hun idee tot de arbeid van de slaven en daaraan wordt dus geen status ontleend. Dit betekent dat als iemand zijn vee kwijt raakt hij of zij niet alleen een belangrijke bron van bestaan ontbeert, maar ook nog een belangrijk statussymbool kwijt raakt. Hiermee zijn we aan de kern gekomen van de perceptie van armoede van deze groep mensen. Armoede is niet alleen een kwestie van materieel bezit; het heeft ook alles te maken met hoe je in je bestaan voorziet. Bepaald soort arbeid wordt geassocieerd met armoede, terwijl andere arbeid status oplevert. Dus een veehouder die goed kan leven van zijn akker maar geen vee meer heeft wordt als arm beschouwd.

Deze perceptie werkt ook de andere kant op. Als iemand arm is dan levert dit automatisch een schaamtegevoel op. Schaamte is een gevoel dat men dient te vermijden. 'Arm' zijn is dus iets wat niet past in de ideologie van de groep en waarvoor men het liefst de ogen sluit. Armoede hangt niet alleen samen met bronnen van bestaan. Het gaat in sommige gevallen ook om geestelijke armoede. Zo is iemand die de Koran heeft

bestudeerd maar helemaal niets meer heeft, in deze islamitische cultuur toch een rijk mens. Of het gaat om sociale armoede. Iemand die niets meer heeft maar wel omgeven is door vele familieleden en goede relaties met anderen, iemand die 'mensen bezit', is niet arm. Heeft deze persoon echter ook geen sociale relaties dan is er sprake van armoede.

Sociale zekerheid

Zo'n opvatting over armoede is natuurlijk mooi, maar een mens moet toch ook eten. Materiële armoede kan simpelweg leiden tot honger, slechte gezondheid et cetera. Dit zal toch moeten worden opgevangen binnen de samenleving. Dat is in ieder geval een redenering die vaak gevolgd wordt. Onderlinge ruil-relaties en gift-relaties zouden zorgen voor sociale zekerheid voor de armen. Helaas zijn lang niet altijd de sociale zekerheidsrelaties binnen de samenleving voldoende om de materieel armen van een bestaan te voorzien.

Weer terug naar de veehouders in de Sahel. Families die al hun vee kwijt raken hebben verschillende opties. Zij kunnen blijven waar zij zijn en van de akkerbouw leven. Families die dat doen worden dan wel als zeer arm geclassificeerd. Dit 'stigma' van armoede is ook afhankelijk van de andere assets die de familie in huis heeft: sociale relaties en kennis.

Vele families en individuen kiezen voor een andere optie. Zij vertrekken uit de groep waar zij deel van uitmaakten. Zij trekken weg. Dit is een verschijnsel wat zich met name na de droogten van de jaren 70 en 80 heeft geuit in een migratiestroom van veehouders naar het zuiden. Daar gaan zij op zoek naar werk. Zij zoeken dit werk meestal in de veehouderijsector; in de veehandelen, of in het hoeden van vee. Beide activiteiten zijn gerelateerd aan het statusgevoel van de veehouder. Het 'ontvluchten' van de groep waar men al zo'n tijd bij woonde, is een manier om de schaam-

tegevoelens te ontlopen. Bovendien rest er meestal geen andere keus omdat de hulp van de anderen minimaal is.

De sociale zekerheidsrelaties in deze samenleving zijn zeer goed gedefinieerd, maar zij leveren materieel niet zoveel op. Er wordt relatief weinig hulp geboden en dat komt dan weer door de perceptie die de armen van zichzelf hebben en ook die anderen hebben van hen; het is een cultureel gegeven. De sociale zekerheidsrelaties beperken zich tot die mensen die nauw met elkaar verwant zijn. Ook tussen burens bestaat een zekere hulprelatie, maar die is erg beperkt en bestaat uit niet meer dan kleine voedselgiften. Dit kan echter al zeer belangrijk zijn als er te weinig te eten is. Verder speelt de Islam een belangrijke rol in de definitie van hulprelaties. De *zakat* en *sadaqa* (beide vormen van islamitische 'belasting' voor de armen) worden door de meeste veehouders wel gevolgd. Deze officiële religieuze giften vervangen in vele gevallen de giften die voort zouden moeten vloeien uit familie relaties. Andere belangrijke relaties voor de arme veehouders zijn die met andere etnische groepen. Bijvoorbeeld met de akkerbouwers waar zij al jaren hun vee in de velden laten grazen. Van deze boeren krijgen de arme veehouders soms veel hulp.

Individuele beleving van armoede

Wat betekent een opvatting over armoede en daaraan gerelateerde 'oplossing' voor armoede van deze samenleving voor het individu? In de meeste studies verdwijnt het individu in de statistieken van de (economische) huishoudens. Maar hoe is het om arm, oud en ziek te zijn, terwijl je voor vele kinderen en eigenlijk ook voor je oude moeder moet zorgen? Dit is gewoon ellendig. Het viel mij op dat mensen vaak stil zijn. Het is een duidelijk beeld van machteloosheid. Het is geen apathie; zoals wel gedacht wordt.

De stilte vertelt de hele misère waarin een persoon zich bevindt. Als al je kinderen ziek zijn en je kunt de medische zorg niet betalen, als je derde kind daardoor overlijdt, als ze iedere dag honger hebben, als je oude moeder alleen moppert over het feit dat ze niet meer de luxe heeft van vroeger, als je man ten einde raad maar vertrekt en nooit meer iets van

zich laat horen, en als er dan uit je eigen samenleving erg weinig structurele hulp komt wat moet je dan nog? Het antwoord is overleven. Mensen gaan ervoor en doen er alles aan om te overleven.

Dit hoeft echter niet ons idee van overleven te zijn. Versterven maar niet je ideaal van de cultuur loslaten is soms belangrijker voor het overleven dan goed gevoed zijn maar werk doen wat minderwaardig is. Als je dat werk al moet doen dan ga je weg om de schaamte niet te hoeven voelen. Matarieel arm zijn is ellendig maar ideologisch en cultureel arm zijn is misschien nog erger.

Voor deze veehouders is armoede een normaal verschijnsel. Het hangt samen met het klimaat waarin zij leven, met de mogelijkheden die hun omgeving hen biedt. Het hangt ook samen met hun mobiliteit die een antwoord is op de omgeving. Maar tegelijkertijd werkt het omgaan met armoede zelf mobiliteit in de hand.

Dit is nooit anders geweest en misschien logisch vanuit ecologisch perspectief. Droogte treft iedereen. Mobiliteit is een effectievere manier om hiermee om te gaan, dan blijven zitten en te delen wat er niet is.

Armoede en arm-zijn hebben ook een ideologische kant. Zonder armen is er geen gevoel van niet-arm en dus nobel zijn mogelijk. Het is noodzakelijk voor de hiërarchie in de samenleving om armen te hebben. Arm-rijk opposities zijn dus ook een belangrijk onderwerp in het gesprek van alledag en in het denkbeeld van mensen over zichzelf en de ander.

Armoedebestrijding

Is het mogelijk om in zo'n cultuur armoede te bestrijden? Ten eerste hebben we simpelweg te maken met een ecologisch weinig biedende regio. Mensen zijn afhankelijk van die ecologie en die kunnen we niet veranderen. Iedere introductie van hulp zoals voedselhulp, kredietverlening et cetera levert op zich een nieuwe verhouding in het arm-rijk plaatje op. Voedselhulp lijkt vooral bij de rijkere terecht te komen en de armen maar minimaal te bereiken.

Zoals is gebleken leidt ontwikkelingshulp niet tot het verdwijnen van de arm-rijk tegenstellingen en dus niet tot het bestrijden van armoede in sociale en culturele zin. Het is echter niet te wijten aan de vorm waarin

de hulp wordt aangeboden dat armoede niet verdwijnt. Het ligt ook aan de normen en waarden en de ideologie van de samenleving zelf waarbinnen wordt gewerkt. Om de samenleving voort te laten bestaan heeft men die arm-rijk tegenstelling misschien wel nodig. Dit geldt mijns inziens niet alleen voor de veehouders in de Sahel van Mali. Iedere samenleving heeft zijn eigen wijze van armoede definiëring en van omgaan met armoede. Buitenstaanders kunnen aan dat gegeven niets veranderen. Het is een illusie dat arm-rijk tegenstellingen, die ingebed zijn in de cultuur, door beleid van buitenaf veranderd kunnen worden. Het beleid zou zich vooral, en misschien wel alleen, moeten concentreren op het wegnemen van schrijnende materiële armoede.

✽

Mirjam de Bruijn

Verbonden aan het Afrika Studiecentrum te Leiden

Mirjam de Bruijn is antropoloog en heeft een aantal jaren geleefd bij veehouders in de Sahel. Bij het Afrika Studiecentrum houdt zij zich met name bezig met onderzoek naar pastorale samenlevingen in de droge gebieden in Afrika. Belangrijke onderzoeksthema's: armoede, sociale zekerheid en ecologie.

Literatuur:

- Bruijn, Mirjam de & Han van Dijk, 1995: 'Arid Ways: Cultural Understandings of Insecurity in Fulbe Society, Central Mali' Proefschrift, Rijksuniversiteit Utrecht, Landbouwniversiteit Wageningen, Thela Publishers.
- Bruijn, Mirjam de, 1997: 'The Hearthhold in Pastoral Fulbe Society, Central Mali: Social Relations, Milk and Drought', *Africa*, 67(4), pp. 625-651
- Hastrup, K. 1994: 'Hunger and the Hardness of Facts', *Man* (N.S.), 28, pp. 727-739.
- Iliffe, John. 1987: *The African Poor: A History*. Cambridge, Cambridge University Press.